

Kvalitet bliskih odnosa u odraslom dobu: uloga sociodemografskih i sredinskih faktora

The Quality of Close Relationships in Adulthood: the Role of Sociodemographic and Environmental Factors

Nikolina Kuruzović, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad

SAŽETAK

Ključne reči:
kvalitet bliskih odnosa, struktura porodice, sociodemografske karakteristike, odraslo doba

U cilju boljeg sagledavanja kvaliteta pojedinačnih vrsta bliskih odnosa odraslih ispitanika istraživanje se usredsredilo na nekoliko determinišućih faktora koji ih jasnije određuju. Fokusirali smo se na relacione razlike ispitanika prema nekoliko sociodemografskih (uzrast, pol, zaposlenje, bračni status i deca) i sredinskih faktora (struktura i odnosi u porodici). Ukupno 400 muškaraca i žena, u rasponu od 19 do 51 godine, je popunjavalo opšti upitnik kojim su prikupljeni podaci u pogledu sociodemografskih i sredinskih karakteristika, kao i Inventar mreže socijalnih odnosa (NRI) kojim je procenjivan kvalitet pet vrsta bliskih odnosa. Rezultati ukazuju na značajne razlike između ispitanika u kvalitetu pojedinačnih bliskih odnosa, prema faktorima uzrasta, pola, zaposlenja, bračnog statusa i roditeljstva, kao i prema faktorima kvaliteta porodičnih relacija i roditeljskog bračnog statusa. Utvrđene razlike su posebno izražene u pogledu kvaliteta odnosa sa majkom i kvaliteta odnosa sa prijateljem, što se tumači karakterističnom prirodom navedenih odnosa, kao i razvojnim ulogama i zadacima odraslog doba.

ABSTRACT

Keywords:
The quality of close relationships, Family structure, Sociodemographic characteristics, Adulthood

In order to better understand the phenomenon of the quality of different types of close relationships of adults, we have investigated several determinants which define them more clearly. We focused on the relational differences of the respondents according to several sociodemographic (age, gender, employment, marital status and children) and environmental factors (structure and relationships in the family). A total of 400 males and females, ranging from 19 to 51 years, completed a general questionnaire. It collected the data related to sociodemographic and environmental characteristics, as well as the Social Relations Network Inventory (NRI), which assessed the quality of five types of close relationships. The results indicate significant differences between the respondents in the quality of individual close relationships, based on the factors of age, gender, employment, marital status and parenthood, as well as according to the factors of the quality of family relations and parental marital status.

The identified differences are particularly pronounced in terms of the quality of the relationship with the mother and the quality of the relationship with the friend, which is explained by the characteristic nature of these relationships, as well as the developmental roles and tasks of the adulthood.

TIMS Acta (2020) 14, 73–84

Uvod

Bliski odnosi su fenomen od životne važnosti za svakog pojedinca (Perlman & Vangelisti, 2006). Značajnost bliskih odnosa je uslovljena genetskom predispozicijom ljudske društvenosti (Baumeister & Leary, 1995). Bliski odnosi su dominirajuća oblast čovekovog funkcionisanja, zahvaljujući ne samo urođenoj sklonosti ka povezivanju sa drugima, već i njihovoj povezanosti sa brojnim drugim psihosocijalnim potrebama i ciljevima. Začeti smo i razvijali smo se u okviru porodičnih odnosa. Svaki dalji razvojni korak koji smo prošli odvijao se u kontekstu određene vrste bliskog odnosa, počev od prijateljstava, pa do romantičnih odnosa u okviru kojih realizujemo najintimnije potrebe. Svaki napredak tokom socijalnog i emocionalnog razvoja ostvarili smo u zajednici sa značajnim osobama. Ne čudi stoga, što se važnost bliskih odnosa određuje kao jedna od njihovih najvažnijih karakteristika, koja je ujedno doprinela vrtoglavom rastu ove naučne oblasti.

Duga istorija izučavanja ljudske društvenosti ukazuje na to da govorimo o kompleksnom fenomenu, koji je neophodno sagledavati iz različitih uglova uzimajući u obzir brojne determinišuće faktore. Preovladava tumačenje da su bliski odnosi specifična vrsta povezivanja između dva pojedinca, koju odlikuje međusobna zavisnost (Berscheid & Reis, 1998). Međusobna zavisnost podrazumeva međusobni uticaj koji bliske osobe ostvaruju u pogledu razmišljanja, osećanja i ponašanja, pri čemu promene kod jedne bliske osobe povlače za sobom promene kod druge (Kelley et al., 1983). Ukoliko su osobe u stanju da utiču jedna na drugu, prema ovim autorima, znači da su formirale bliski odnos.

Jedno od najvažnijih pitanja koje se može postaviti kada govorimo o bliskim odnosima, jeste šta ih određuje, odnosno koje su determinante bliskih odnosa, koje ih čine takvima kakvi oni jesu. Deo literature koji se bavi bliskim odnosima ukazuje na to da ih moramo posmatrati kao složene sisteme koji trpe uticaj brojnih determinišućih faktora. Odnosi jesu pod uticajem brojnih faktora, ali i sami imaju snagu da utiču na iste te faktore. Lista faktora bliskih odnosa je duga, i može se identifikovati nekoliko kategorija njihovih determinanti: sredinski, personalni i relacioni faktori (Kelley et al., 1983). Raznolik spektar

determinanti, poput bioloških, psiholoških, kulturalnih, zajedno sa iskustvima u domenu odnosa ranog doba, čine odnose komplikovanim za razumevanje. Kada se tome doda činjenica da svi naši odnosi utiču jedni na druge, te da su osetljivi i na personalna i sredinska svakodnevna dešavanja, postaje jasno zašto je teško dati odgovor na pitanje koje je postavilo ovo istraživanje: Koje su determinante bliskih odnosa, odnosno šta određuje odnose takvima kakvi oni jesu?

Determinante bliskih odnosa

U traganju za determinantama kvaliteta bliskih odnosa procenjivali smo ulogu sociodemografskih i sredinskih faktora. Gotovo sve karakteristike pojedinaca, a posebno one vezane za pol (Impett & Peplau, 2006), uzrast (Lang & Fingerman, 2004), zaposlenje (Zvonkovic & Peters, 2009), bračni status (Blieszner & Roberto, 2004) i druge sociodemografske karakteristike, mogu uticati na bliske odnose. Vrlo često se izučavaju razlike između muškaraca i žena u bliskim odnosima. Studije ukazuju na opšti zaključak da su muškarci i žene slični po pitanju sastava i raširenosti mreže odnosa, ali se razlikuju kada su u pitanju kvalitativne karakteristike i značaj bliskih odnosa. Tako, žene naglašavaju značaj odnosa, najverovatnije usled veće fokusiranosti na vezivanje, emocionalnu bliskost i posvećenost (Cross & Madison, 1997). Ipak, razlika je naočiglednija na bihevioralnom nivou, posebno u domenu komunikacije, u tom smislu da su žene usmerene na ličnu komunikaciju o temama vezivanja i emocija putem kojih izgrađuju i razvijaju bliskost, dok je muški rod okrenut ka zajedničkim aktivnostima (Impett & Peplau, 2006). Muškarci izbegavaju lične teme i razgovor o emocijama, a izgrađuju odnose najviše kroz zajednička iskustva. Mnogo je manje ispoljena razlika u očekivanjima od bliskih odnosa, s obzirom na to da oba pola očekuju da bliski odnos treba da se zasniva na uzajamnosti, međusobnom poverenju i iskrenosti (Vangelisti & Daly, 1997). Pitanje uzrasnih razlika jeste pitanje na koji način različiti razvojni periodi, koji nose promene u sposobnostima, kapacitetima, ciljevima i potrebama pojedinaca, mogu uticati na bliske odnose. Tokom života, odnosi prolaze kroz različite promene kao

dinamični sistemi. Međutim, pojedinci ne doživljavaju samo promene unutar samog odnosa, već se vremenom menja važnost pojedinih odnosa. Tokom odrastanja, porodični odnosi su bili dominantni, međutim kasnije postaju važni prijateljski odnosi, i posebno romantični odnosi (bračni odnosi) koji postaju u odrasлом dobu najvažnija vrsta odnosa (Lang & Fingerman, 2004). Odraslo doba, ustvari, donosi brojne odnose, ne samo porodične, rođačke, prijateljske, partnerske, već i odnose na poslu, odnos sa decom, koji zajedno čine dinamični sistem mreže odnosa. Zaposlenje pojedinca se često povezuje sa nepovoljnim efektima na bliske odnose, najviše zbog činjenice da se najveći deo vremena, ali i mentalne i fizičke snage i energije usmerava upravo ka poslu (Zvonkovic & Peters, 2009). Ipak, činjenica da je neko zaposlen donosi i brojne prednosti poput novčanih prihoda, osećaja unutrašnjeg zadovoljstva, razvoja karijere, odnosa sa kolegama i sl, što može pozitivno delovati na psihosocijalno funkcionisanje pojedinca u pogledu samopouzdanja i blagostanja (Pinquart & Fabel, 2009). Nezaposlena osoba, iako ima vremena za ulaganje u bliske odnose, može biti i nezadovoljna jer je lišena pogodnosti koje nosi zaposlenje, što vodi ka stresnim trenucima i negativnim doživljajima. Faktor zaposlenja je složen faktor kada su u pitanju bliski odnosi, i protivrečni podaci su česti, jer se i poslovi međusobno razlikuju prema uslovima rada što uslovljava kako pozitivan tako i negativan efekat na kvalitet bliskih odnosa (Strom, 2003). Period odraslog doba donosi brojne životne promene i razvojne zahteve, od kojih posebnu važnost ima brak. Ulazak u bračni odnos donosi promene i u dotadašnju socijalnu mrežu, kako po pitanju kvaliteta, tako i po pitanju intenziteta socijalne uključenosti. Deo istraživanja ukazuje na pojavu socijalne distance, odnosno smanjenja kontakata sa osobama iz šire socijalne mreže i fokusiranje na bračnog partnera (Gillespie, Lever, Frederick, & Royce, 2015). Partner postaje dominantna figura u životu odrasle osobe, koja putem intenzivnog druženja, intimnosti, pružanja podrške, usmeravanja i pomoći, zadovoljava važne psihosocijalne potrebe pojedinca (Blieszner & Roberto, 2004). Time se menja raspored važnosti unutar mreže socijalnih odnosa, jer do tada emocionalno i instrumentalno dominantne figure, poput roditelja ili prijatelja, ustupaju mesto emocionalnom partneru. Faktor roditeljstva je još jedan od sociodemografskih faktora koji se pokazuje značajnim kada je u pitanju kvalitativni aspekt bliskih odnosa. Roditeljstvo vrlo često smanjuje kapacitet za vremensko i emocionalno ulaganje u druge vrste odnosa jer donosi stresne situacije, osećaj odgovornosti, otežava

socijalni život, rasonodu i slobodne aktivnosti, razvoj karijere i dr. (Twenge, Campbell, & Foster, 2003). Ovakva promena u životu roditelja često rezultira i nepovoljnim promenama u kvalitetu bliskih odnosa.

Istraživanjem se proveravaju i navodi u pogledu uloge sredinskih faktora u bliskim odnosima. Bliski odnosi su deo šireg fizičkog okruženja, ali i socijalnog poput uže i šire porodice, koji ih zajedno definišu čineći razvojnu snagu u formiranju društvenosti čoveka (Brown, Werner, & Altman, 1996). Strukturalna i kvalitativna konstelacija porodičnih odnosa tokom odrastanja, koja je predmet i ovog istraživanja, se najčešće dovodi u vezu sa dugotrajnim efektima po socijalno-emocionalno funkcionisanje pojedinca (Teachman, 2002). To se posebno odnosi na domen interpersonalnog funkcionisanja. Naime, odrastanjem dete je smešteno u kontekst većeg broja bliskih odnosa koji omogućavaju usvajanje relacijskih pravila, emocionalnih doživljaja i interakcijskih iskustava. Posmatrajući druge bliske osobe, ali i učestvovanjem u bliskim odnosima, dete uči lekcije po pitanju bliskosti, razvoja odnosa, relacijske interakcije, formira zaključke o pravilima, značenjima, posledicama bliskosti, stiče afektivna iskustva i dr. Pored toga, iskustva iz drugih bliskih odnosa se međusobno prelivaju, čineći ceo sistem bliskih odnosa međuzavisnim (Erel & Burman, 1995). Na primer, kvalitet odnosa između roditelja direktno usmerava razvojni tok deteta (Kouros, Goeke-Morey, Papp, & Cummings, 2014). Tako je kvalitetniji odnos između roditelja, između ostaloga, povezan sa interpersonalnim ponašanjem pojedinca na kasnijim uzrastima (Cunningham & Thorton, 2006).

Problem i ciljevi istraživanja

Osnovna tema rada su relacije sociodemografskih i sredinskih faktora i bliskih odnosa. Osnovni cilj istraživanja jeste bolje razumevanje kvaliteta bliskih odnosa kroz ulogu sociodemografskih i sredinskih faktora. Radom se razmatra pitanje doprinosa različitih karakteristika pojedinaca i sredinskih uslova kvalitetu bliskih odnosa odraslih osoba. Od sociodemografskih faktora, ispituje se doprinos pola, uzrasta, zaposlenja, bračnog statusa i dece. Što se tiče sredinskih faktora, ispituje se uloga mesta odrastanja i mesta trenutnog življenja, struktura porodice tokom odrastanja i struktura porodice u kojoj osoba trenutno živi, bračni status roditelja u periodu detinjstva (i godine ispitnika u periodu razvoda roditelja), procena kvaliteta odnosa između roditelja i svih članova porodice tokom odrastanja.

Metod**Uzorak i postupak istraživanja**

Realizacija istraživanja je okarakterisana kao anonimna, a sprovedena je 2015. godine u Novom Sadu i okolnim mestima, na prigodnom uzorku koga čine studenti, zaposleni u privatnim i državnim kompanijama, te nezaposleni. Istraživanje je realizovao autor, radi izrade doktorske disertacije, koja je naslovljena kao „Individualne i socijalne determinante bliskih interpersonalnih odnosa: značaj osobina ličnosti, porodične interakcije i komunikacije“. Disertacija je odbranjena u Novom Sadu, tokom 2018. godine na Filozofskom fakultetu. Ispitivanje je trajalo u proseku oko jedan sat, sa prethodno datim instrukcijama u vezi sa popunjavanjem upitnika i objašnjenjem svrhe

istraživanja. Baterija testova je zadavana individualno i grupno, u zavisnosti od broja ispitanika, po principu papir-olovka. Od ukupno 400 ispitanika, većina je ženskog pola (69,3%), u braku/vanbračnoj zajednici (35,5%) (preostali su u vezi 30,3% i slobodni 34,3%), sa decom (65,8%). Uzrast ispitanika se kretao od 19 do 51 godina, prosečne starosti od 29 godina. Većina ispitanika ima srednje obrazovanje (55,5%) (preostali – više i visoko 42,8%), a što se tiče zaposlenja, polovina ispitanika je zaposlena, a polovina nije. Većina ispitanika je odrastala u gradu (54%) (preostali – manje mesto 18,5% i seosko naselje 27,5%) i trenutno živi u gradu (78%) (preostali – manje mesto 9,3% i seosko naselje 12,8%). Ispitanici se međusobno razlikuju i prema određenim sredinskim karakteristikama (Tabela 1).

Tabela 1. Sredinske karakteristike ispitanika

		%
Struktura porodice u kojoj ispitanici žive	Supružnik i deca	21.6
	Majka, otac, brat/sestra	18.3
	Samostalno	11.6
Struktura porodice tokom odrastanja	Majka, otac, brat/sestra	54.3
	Majka, otac, brat/sestra, baka i deka	14.5
Bračni status roditelja tokom odrastanja	U braku/vanbračnoj zajednici	87.8
	Razvedeni	12.3

Napomena: %- procenti

(Izvor: Autor)

Slede procene kvaliteta odnosa unutar porodice u periodu detinjstva (odnos između roditelja i svih članova porodice (Tabela 2).

Tabela 2. Procena kvaliteta odnosa između roditelja i svih članova porodice

Odnos između roditelja u periodu odrastanja		
	F	%
Loš	37	9.3
Zadovoljavajući	50	12.5
Dobar	150	37.5
Odličan	163	40.8
Odnosi između svih članova porodice u periodu odrastanja		
	F	%
Jako loši	1	.3
Loši	11	2.8
Nisam siguran	44	11.0
Dobri	201	50.3
Jako dobri	143	35.8

Napomena: F- frekvencije; %- procenti

(Izvor: Autor)

Varijable i instrumenti istraživanja

Kvalitet bliskih odnosa. U istraživanju se kvalitet bliskih odnosa, kao zavisna varijabla, operacionalizuje putem pozitivnih (npr. druženje, poverenje, bliskost) i negativnih interakcijskih indikatora (npr. konflikti, antagonizam) koji ga bliže opisuju (Berndt, 1996). U pitanju su subjektivna opažanja različitih interakcijskih karakteristika bliskih odnosa (Furman & Buhrmester, 1985).

Za procenu kvaliteta bliskih odnosa korišćen je upitnik Inventar mreže socijalnih odnosa (NRI – Network of Relationship Inventory) (Furman & Buhrmester, 1985) kojim se procenjuje devet dimenzija bliskih odnosa, od kojih sedam meri pozitivne aspekte (primer stavki): prijateljstvo („Svoje slobodno vreme provodim sa ovom osobom.“), instrumentalna pomoć („Pomaže mi da rešim problem.“), intima („Sve svoje tajne delim sa ovom osobom.“), privrženost („Siguran sam da me voli.“), poštovanje („Odobrava stvari koje radim.“), briga („Brinem o njoj.“), sigurnost u trajnost odnosa („Siguran sam da će naš odnos ostati još godinama.“), a dva negativna aspekta relacionih iskustava: konflikti („Često se svađamo.“) i antagonizam („Idemo jedno drugom na nerve.“). Upitnik se sastoji od 27 stavki. Ispitanici na petostepenoj Likertovoj skali procenjuju devet karakteristika pojedinačnih bliskih odnosa. Brojčano viši rezultati na pojedinačnim skalama govore o većoj izraženosti relacione karakteristike. Upitnik omogućava izračunavanje dve mere kvaliteta odnosa: ukupnu, za kvalitet pojedinačnih bliskih odnosa pomoću metode uprosečavanja i pojedinačne, za pojedinačne

karakteristike svakog odnosa. U ovom istraživanju je korišćena ukupna mera kvaliteta pojedinačnih bliskih odnosa. Unutrašnja konzistentnost upitnika za pojedinačne bliske odnose je izmerena Kronbah alfa koeficijentom: odnos sa majkom (.93), odnos sa ocem (.95), odnos sa bratom/sestrom (.93), odnos sa prijateljem (.92), odnos sa partnerom (.94).

Sociodemografske i sredinske karakteristike. Podaci vezani za sociodemografske i sredinske varijable (nezavisna varijabla) su prikupljeni putem opšteg upitnika, koji je konstruisan za potrebe istraživanja. Sociodemografske se odnose na karakteristike pojedinca: pol, uzrast, zaposlenje, bračni status i deca. Sredinske karakteristike se odnose na sredinu u kojoj su ispitanici odrastali ili trenutno žive (primeri stavki): mesto boravka i odrastanja („zaokružite mesto boravka“ i „mesto odrastanja“), struktura sadašnje porodice i tokom odrastanja (sastav domaćinstva) („zaokružite članove domaćinstva sa kojima živite“ i „članove domaćinstva sa kojima sam živio tokom odrastanja“), bračni status roditelja, kvalitet porodične interakcije tokom detinjstva („odnos između roditelja tokom odrastanja bih okarakterisao kao...“ i „odnose između svih članova porodice tokom odrastanja bih okarakterisao kao...“ (Tabela 2).

Rezultati istraživanja

Odeljak započinjemo pregledom deskriptivnih mera varijabli istraživanja (Tabela 3).

Tabela 3. Srednje vrednosti ispitanika na skalama upitnika Inventar mreže socijalnih odnosa

	Majka		Otac		Brat/sestra		Prijatelj		Partner	
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	AS	SD	AS	SD
Sig. u trajnost odnosa	4.80	.54	4.72	.71	4.75	.60	4.33	.76	4.44	.69
Privrženost	4.79	.58	4.72	.70	4.67	.67	4.28	.78	4.73	.59
Briga	4.33	.81	4.12	.92	4.26	.85	4.06	.84	4.55	.55
Poštovanje	4.32	.75	4.19	.78	4.16	.78	4.22	.64	4.31	.58
Istrumentalna pomoć	3.98	.96	3.76	.99	3.41	.97	3.41	.97	3.97	.71
Prijateljstvo	3.70	.83	3.51	.83	3.83	.77	4.10	.66	4.48	.55
Intimnost	3.33	1.13	2.61	.01	3.28	1.06	3.73	.98	3.97	.78
Konflikt	2.13	.75	2.07	.71	2.15	.70	1.84	.54	2.14	.59
Antagonizam	2.10	.77	2.07	.73	2.15	.72	1.92	.56	2.12	.59
Kvalitet odnosa	4.11	.56	3.94	.63	3.99	.57	4.06	.51	4.23	.47

Napomena. AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija
(Izvor: Autor)

Deskriptivni pokazatelji odgovora ispitanika na Inventaru mreže socijalnih odnosa, za pojedinačne vrste bliskih odnosa, ukazuju na to da su bliski odnosi procenjeni kao odnosi višeg kvaliteta, pri čemu prednjači odnos sa partnerom. Rezultati na devet pojedinačnih dimenzija kvaliteta odnosa ukazuju na izraženost emotivnih

relacijskih razmena (sigurnost u trajnost odnosa i privrženost), dok su negativni aspekti manje izraženi (konflikti i antagonizam).

Sledi pregled relacija kvaliteta različitih vrsta bliskih odnosa i sociodemografskih i sredinskih varijabli (Tabele 4 – 11).

Tabela 4. Polne razlike ispitanika u kvalitetu bliskih odnosa

	Žene		Muškarci		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4.17	.52	3.97	.62	11.18**
Otac	3.96	.58	3.89	.73	.91
Brat/sestra	4.02	.55	3.91	.59	3.32
Prijatelj	4.09	.50	3.98	.50	3.81*
Partner	4.23	.48	4.21	.42	.13

Napomena. AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01; *p<0,05

(Izvor: Autor)

Multivarijaciona analiza varijanse (MANOVA) ukazuje na to da ispitanice imaju kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem od ispitanika muškog pola (Wilks lambda=0.96;

F(5,394)=2.65, p=0.02). Procenom Pirsonovog koeficijenta korelacije utvrđeno je da ispitanici mlađeg uzrasta imaju kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem.

Tabela 5. Povezanost kvaliteta bliskih odnosa i uzrasta ispitanika

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
r	-.18**	-.02	.03	-.20**	-.08

Napomena. r- Pirsonov koeficijent korelacije; ** p<0,01

(Izvor: Autor)

Tabela 6. Razlika između zaposlenih i nezaposlenih ispitanika u kvalitetu bliskih odnosa

	Zaposleni		Nezaposleni		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4.05	.58	4.17	.53	4.24**
Otac	3.96	.57	3.92	.68	.26
Brat/sestra	4.02	.51	3.95	.61	1.14
Prijatelj	3.99	.51	4.11	.49	5.11**
Partner	4.19	.51	4.26	.42	2.08

Napomena: AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01; *p<0,05

(Izvor: Autor)

Multivarijacionom analizom varijanse (MANOVA) utvrđeno je da ispitanici koji nisu zaposleni imaju, u odnosu na one koji su zaposleni, viši kvalitet odnosa sa

majkom i prijateljem (Wilks lambda=0.95; F(5,394)=3.41, p<0.01).

Tabela 7. Razlika među ispitanicima različitog bračnog statusa u kvalitetu bliskih odnosa

	U braku/vanbračnoj zajednici		U vezi		Slobodni		F
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	
Majka	4.12	.57	4.09	.60	4.12	.53	.06
Otac	3.95	.59	3.86	.73	4.01	.56	1.99
Brat/sestra	4.02	.53	3.95	.63	3.99	.55	.57
Prijatelj	3.95	.55	4.09	.51	4.14	.44	5.05**
Partner	4.19	.59	4.22	.47	-	-	.99

Napomena: AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01; *p<0,05

(Izvor: Autor)

Putem multivarijacione analize varijanse (MANOVA) ustanovljeno je da se kvalitet bliskih odnosa menja s obzirom na bračni status ispitanika (Wilks lambda=0.95; F(10,786)=2.03, p=0.03). Post hoc analiza (Scheffe test) pokazuje da slobodni ispitanici imaju kvalitetniji odnos sa prijateljem (u poređenju sa druge dve kategorije ispitanika).

Tabela 8. Razlika među ispitanicima koji imaju i koji nemaju decu u kvalitetu bliskih odnosa

	Ispitanici koji imaju decu		Ispitanici koji nemaju decu		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4.06	.59	4.13	.55	1.53
Otac	3.95	.59	3.94	.65	.03
Brat/sestra	4.01	.53	3.97	.58	.32
Prijatelj	3.94	.56	4.11	.46	11.16**
Partner	4.15	.58	4.27	.39	6.31**

Napomena: AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01; *p<0,05

(Izvor: Autor)

Multivarijaciona analiza varijanse (MANOVA) ukazuje na to da se kvalitet bliskih odnosa razlikuje u zavisnosti od činjenice da li ispitanici imaju decu ili ne. Ispitanici koji nemaju decu ujedno imaju kvalitetniji odnos sa prijateljem i partnerom (Wilks lambda=0.95; F(5,394)=3.87, p=0.02).

Tabela 9. Razlika među ispitanicima različite strukture porodice u kvalitetu bliskih odnosa

	Struktura sadašnje porodice						
	Ispitanici koji žive sami		Supružnik i deca		Roditelji, brat/sestra		F
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	
Majka	3.94	.61	4.12	.60	4.28	.37	6.06**
Otac	3.89	.62	4.02	.54	4.07	.57	1.36
Brat/sestra	3.98	.49	4.04	.57	4.11	.47	.94
Prijatelj	4.11	.47	3.91	.56	4.16	.39	5.78**
Partner	4.25	.29	4.17	.58	4.24	.42	.66

	Struktura porodice tokom odrastanja						
	Roditelji		Roditelji, brat/sestra		Roditelji, brat/sestra, baka, deka		F
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	
Majka	3.87	.59	4.14	.54	4.26	.47	4.95**
Otac	3.84	.61	3.99	.60	3.99	.64	.69
Brat/sestra	4.06	.13	3.97	.60	4.13	.54	.01
Prijatelj	4.24	.28	4.04	.51	4.13	.52	2.58
Partner	4.07	.64	4.24	.47	4.32	.38	2.62

Napomena: AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** p<0,01; *p<0,05

(Izvor: Autor)

Multivarijaciona analiza varijanse (MANOVA) ukazuje na to da je faktor strukture sadašnje porodice (Vilks lambda=0.87; $F(10,396)=2.88$, $p=0.02$) i porodice tokom odrastanja (Vilks lambda=0.90; $F(10,588)=3.03$, $p<0.01$) značajan za kvalitet bliskih odnosa. Post hoc analiza (Scheffe test) ukazuje na to da je kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem primetan kod ispitanika koji žive sa

primarnom porodicom (roditelj, brat/sestra), u poređenju sa ispitanicima koji žive u porodici prokreacije (supružnik i dete). Kada je u pitanju period odrastanja, primetno je da ispitanici koji su odrastali samo sa roditeljima, imaju niži kvalitet odnosa sa majkom u poređenju sa druge dve kategorije ispitanika.

Tabela 10. Razlika među ispitanicima različitog bračnog statusa roditelja tokom odrastanja u kvalitetu bliskih odnosa

	U braku/vanbračnoj zajednici		Razvedeni		F
	AS	SD	AS	SD	
Majka	4.13	.53	3.93	.73	5.53**
Otac	3.99	.58	3.56	.80	20.71**
Brat/sestra	4.00	.56	3.85	.60	3.08
Prijatelj	4.06	.50	4.03	.50	1.54
Partner	4.23	.46	4.19	.48	.30

Napomena. AS- Aritmetička sredina; SD- Standardna devijacija; F- F test; ** $p<0,01$; * $p<0,05$

(Izvor: Autor)

Putem multivarijacione analize varijanse (MANOVA) utvrđeno je da razlike među ispitanicima postoje i kada je u pitanju bračno stanje roditelja. Odrastanje u očuvanoj

porodici (roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici) je uslovalo viši kvalitet odnosa sa majkom i ocem u odrasloj dobi (Vilks lambda=0.94; $F(5,394)=4.33$, $p<0.01$).

Tabela 11. Povezanost procena odnosa sa roditeljima i svih članova porodice u periodu odrastanja sa kvalitetom bliskih odnosa

	Majka	Otac	Brat/sestra	Prijatelj	Partner
	r				
Odnos između roditelja	.36**	.50**	.24**	.23**	.23**
Odnos između svih članova porodice	.33**	.46**	.26**	.19**	.17**

Napomena. r- Pirsonov koeficijent korelacije; ** $p<0,01$

(Izvor: Autor)

Pozitivan smer Pirsonovog r koeficijenta korelacije govori o višem kvalitetu bliskih odnosa onih odraslih ispitanika koji su opisali porodične odnose tokom detinjstva kao visoko kvalitetne.

Određene sredinske karakteristike nisu značajni faktor bliskih odnosa. To su varijable: godine ispitanika u periodu razvoda roditelja (ukoliko su se roditelji razveli) {majka ($r=.240$, $p=0.10$); otac ($r=.263$, $p=0.07$); brat/sestra ($r=-.045$, $p=0.76$); prijatelj ($r=.106$, $p=0.47$); partner ($r=.130$, $p=0.37$)}, mesto boravka u sadašnjem trenutku (Vilks lambda=0.97; $F(10,774)=1.11$, $p=0.35$) i mesto boravka tokom odrastanja (Vilks lambda=0.99; $F(10,774)=0.19$, $p=0.99$).

Diskusija

Istraživanjem je obrađena tema kvaliteta bliskih odnosa u periodu odrasloj dobi. Tragalo se za značajnim

sociodemografskim i sredinskim determinantama koje menjanju bliske odnose. Razumevanje bliskih odnosa omogućava i njihovo poboljšanje, što je bila glavna ideja istraživanja. Veći deo vremena smo fokusirani na bliske osobe, sa kojima zadovoljavamo važne psihosocijalne potrebe. Zbog toga je od posebnog značaja kvalitet relacionog konteksta, koji određuje i kvalitet realizacije naših brojnih motiva i ciljeva. Istraživanjem smo postavili pitanje koje postavljaju brojni istraživači: koji faktori utiču na kvalitet bliskih odnosa? Težili smo da shvatimo da li i na koji način je kvalitet bliskih odnosa determinisan određenim sociodemografskim i socijalnim faktorima. Verujemo da se odgovaranjem na ovo pitanje može doprineti njihovom sagledavanju i poboljšanju, što smatramo više nego dovoljnom motivacijom.

Rezultati vezani za sociodemografske karakteristike ukazuju na značaj polnih razlika u bliskim odnosima. Viši kvalitet odnosa sa majkom i prijateljem imaju žene, što se delimično objašnjava prirodom relacionog stila

vezivanja žena. Veća usredotočenost žena na bliske odnose, težnja ka formiranju bliskih odnosa i sklonost emocionalnom investiranju u bliske osobe (Fingerman, Whiteman, & Dotterer 2009) su odraz veće potrebe žena za vezivanjem i intimnim poveravanjem, pružanjem podrške i pomagačkom orijentacijom u bliskim odnosima (Gillespie et al., 2015). Kada je u pitanju uzrast ispitanika, mlađi ispitanici, imaju viši kvalitet odnosa sa majkom i prijateljem. Objašnjenje ovih rezultata je moguće tražiti u činjenici da većinu mlađih ispitanika iz uzorka čine žene, koje žive sa roditeljima i bratom/sestrom ili same, i koje su nezaposlene. Moguće je da se ove ispitanice suočavaju sa zahtevima ranog odraslog doba, poput društvenoočekivanih zadataka osamostaljivanja, zaposlenja i formiranja porodice prokreacije, što stvara psihološki pritisak i stresne situacije. U tom smislu majka i prijatelj mogu imati specifičan položaj u životu mlađe osobe kao centralne figure vezanosti koje obezbeđuju podršku i pomoć u ovom prelaznom periodu prepunom zahteva i zadataka. Kada je u pitanju faktor zaposlenja, nezaposleni ispitanici, imaju viši nivo kvaliteta odnosa sa majkom i prijateljem. Bliske odnose je neophodno održavati, što podrazumeva prisustvo i posvećenost bliske osobe. Zaposlenje podrazumeva ulaganje vremena u prostor izvan konteksta bliskih odnosa, fokusiranje pažnje i usmeravanje mentalne i emotivne snage na zadatke koji nemaju dodirne tačke sa bliskim odnosom. Osoba usled zaposlenja ima manje prostora za održavanje bliskih odnosa što može rezultirati padom njihovog kvaliteta (Zvonkovic & Peters, 2009). Rezultati ukazuju na posebnu osetljivost odnosa sa majkom i prijateljem na odsustvo kontinuirane posvećenosti i fizičke prisutnosti zaposlene osobe. Moguće je i to da su nezaposleni ispitanici usmereni na majku i prijatelja, kao bliske osobe koje im u najvećoj meri pružaju pomoć, sigurnost i podršku u periodu nezaposlenosti koji može nositi sa sobom brojne stresne situacije i nezadovoljstvo. Kada je u pitanju bračni status ispitanika, primetan je pad kvaliteta odnosa sa prijateljem kod ispitanika koji su u braku/vanbračnoj zajednici. Formiranje bračne i vanbračne zajednice dovodi do promena u socijalnoj mreži svakog pojedinca. Osoba se dominantno usmerava na partnera, dok istovremeno smanjuje socijalne kontakte sa drugim pojedincima iz svoje socijalne mreže (Gillespie et al., 2015). Vrlo često se smanjuje frekvencija i kvalitet prijateljskih relacija. Emocionalne i instrumentalne funkcije prijatelja sada preuzima partner koji je osnovna figura za intimnost, druženje, međusobno održavanje i pomoć. Faktor roditeljstva se pokazuje značajnim s obzirom na to da dovodi do smanjenja kvaliteta odnosa

sa prijateljem, ali i partnerom. Roditeljstvo je jedno od najvažnijih uloga pojedinca, koja značajno menja živote ljudi. Van uloge roditeljstva ostaje manje vremena, ali i mentalnih i fizičkih kapaciteta za emocionalno investiranje u bliske odnose. Čak i sam partnerski odnos biva pogođen (Neyer & Lang, 2003). Jedan od razloga leži u činjenici da su oba odnosa ipak dobrovoljni, i zahtevaju kontinuitet u posvećenosti, konstantno obnavljanje i potvrđivanje bliskosti i poverenja.

Rezultati vezani za sredinske karakteristike ukazuju na to da je varijabla *struktura porodice u sadašnjem trenutku* značajan faktor bliskih odnosa. Naime, ispitanici koji žive sa primarnom porodicom, koju pored roditelja, čine i brat/sestra imaju kvalitetniji odnos sa majkom i prijateljem, u poređenju sa drugima. Život sa primarnom porodicom obezbeđuje stalne kontakte sa majkom, koja je kao stub porodične bliskosti i vezanosti vrlo osetljiva na promene porodične konstelacije. S druge strane, život sa primarnom porodicom, u kojoj najveći deo zadataka i obaveza nose roditelji, pruža određene pogodnosti, u vidu više slobodnog vremena, neopterećenosti obavezama i odgovornošću i sl. Time primarna porodica pomaže u održavanju prijateljstava. Kada je u pitanju period odrastanja, život sa proširenom porodicom (roditelji, brat/sestra, baka/deka) se pokazuje kao prednost za budući odnos sa majkom. Jedno od mogućih objašnjenja leži u specifičnoj instrumentalnoj i afektivnoj funkciji proširene porodice, koju odlikuje brojnija razmena materijalnih dobara i sredstava, umnožavanje socioemocionalne podrške i pomoći, što unapređuje život članovima, olakšava ga. Ovakva sredina je mogla najviše pogodovati majkama, omogućavajući im više prostora i vremena za emocionalno investiranje u odnos sa detetom (Settles & Earland, 2009).

Varijabla *bračni status roditelja u periodu odrastanja* ukazuje na to da je interakcija sa roditeljima značajno osiromašena usled njihovog razvoda. To ukazuje na selektivni, manje difuzni efekat razvoda roditelja, s obzirom na to da pogađa odnos sa roditeljima u odrasлом dobu, a ne kvalitet svih drugih bliskih odnosa. Nakon roditeljskog razvoda neminovne su promene u odnosu roditelj – dete, vrlo često u vidu pada kvaliteta interakcije sa oba roditelja (Zill, Morrison, & Coiro, 1993). U skladu sa ovim rezultatom jeste i sledeći dobijeni rezultat koji ukazuje na povezanost kvaliteta odnosa između roditelja i unutar porodice tokom detinjstva, i kvaliteta svih odnosa u odrasлом dobu. Što su porodični odnosi tokom detinjstva bili kvalitetniji, i svi drugi odnosi u periodu odraslog doba su kvalitetniji. Kao što je bilo

reči u uvodnom delu, svaki bliski odnos je deo šire mreže odnosa, koji nas počev od detinjstva podučavaju važnim pitanjima poput toga šta su bliski odnosi, kako se ponašati prema bliskoj osobi i sl. Tako nas i rani porodični odnosi uče bliskosti i emocionalnom vezivanju, omogućavaju sticanje relacionih iskustava, uvežbavanje interpersonalnih veština i drugim važnim lekcijama koje prenosimo na potonje odnose.

Zaključna razmatranja

Istraživanje ukazuje na to da se opažanje kvalitativnih aspekata pojedinačnih bliskih odnosa u odrasлом dobu menja u zavisnosti od sociodemografskih i sredinskih faktora (pol, uzrast, zaposlenje, roditeljstvo, bračni status, struktura porodice, te bračni status roditelja i kvalitet porodičnih odnosa). Primetno je da su se napomenuti faktori istakli najviše u slučaju odnosa sa majkom i prijateljem. Osetljivost ovih odnosa na navedene korelate se tumači specifičnošću samih odnosa. Specifična priroda ovih odnosa je uslovlila značajnosti ovih korelata. Kvalitativne karakteristike drugih odnosa nisu osetljive na procenjene sociodemografske i sredinske faktore. Majka je centralna figura vezivanja ne samo u periodu detinjstva, već u kontinuitetu tokom celog života obezbeđuje ljubav i bliskost, sigurnost i podršku. Međutim, neizbežne razvojne i životne promene dovode do menjanja starih relacionih obrazaca u odnosu sa majkom, što možda uslovljava i promene u percepciji kvaliteta bliskog odnosa, na koje ovo istraživanje ukazuje. S druge strane promene u kvalitetu prijateljskog odnosa usled određenih razvojnih i životnih zadataka su takođe najverovatnije uslovljene prirodom odnosa. Odnos sa prijateljem je baziran na principu dobrovoljnosti, horizontalan je i kao takav osetljiv na promene. Za sve odnose je presudno njihovo održavanje, a za odnos sa prijateljem je to posebno važno usled nedostatka obligatornih pravila koja bi uslovlili drugačiji način njihovog funkcionisanja i odražavanja.

Osnovna prednost rada jeste što obuhvata širok opseg uzrasta ispitanika, što je omogućilo sagledavanje bliskih odnosa iz ugla razvojnih zadataka i promena koje različiti uzrasni periodi nose. Pokazano je da su određeni bliski odnosi delimično podložni promenama vezano za uzrasna kretanja i promene. Osim toga, radom se obuhvata veći broj različitih vrsta bliskih odnosa, što omogućava sagledavanje njihovih sličnosti i razlika. Korišćeni merni instrument pokriva veći broj značajnih kvalitativnih karakteristika bliskih odnosa, što ga čini osetljivim na

brojne relacijske aspekte. Prednost rada jeste i u tome što je obuhvaćen značajan broj sociodemografskih karakteristika ispitanika. Tome se dodaje i nekoliko sredinskih faktora, vezanih za porodične karakteristike, koji su retko obuhvaćeni u istraživanjima. Pokazano je da su bliski odnosi kompleksan fenomen, osetljiv na brojne faktore i u periodu odraslog doba.

Iako je rad ukazao na osetljivost kvaliteta bliskih odnosa na određene sociodemografske i sredinske činioce, moraju se uzeti u obzir i ograničenja istraživanja koja otežavaju uopštavanje dobijenih rezultata i upućuju na potrebu daljeg izučavanja ove teme. Pre svega, podaci su dobijeni putem upitnika samoprocene što po pravilu dovodi do gubitka značajnih podataka i detalja izučavanog fenomena. To se posebno odnosi na fenomen bliskih odnosa, koji su suštinski dijadni fenomen. Izučavanjem relacionih fenomena sa aspekta individue, a ne dijade bliskih osoba značajno se menja slika bliskosti koja na kraju rezultira nepotpunim, ako ne i površnim podacima. Istraživanje beleži i probleme sa uzorkovanjem ispitanika. Primetna je neujednačenost prema polu, uzrastu i drugim varijablama što je moglo uticati na rezultate istraživanja. Iako su rezultati u pogledu izraženosti pozitivnih relacijskih aspekata u skladu sa prethodnim istraživanjima koja beleže viši nivo kvaliteta, moguće je da je i sam instrument više naklonjen proceni pozitivne relacijske razmene. Što se tiče negativnih pojava u bliskim odnosima (koji su u istraživanju slabije izraženi), oni su obuhvaćeni samo dvema skalama (konflikti i antagonizam) što smatramo nedovoljnim za preciznije razmatranje negativne relacijske razmene.

Kako bi se dobila potpunija slika uloge sociodemografskih i sredinskih faktora kvaliteta bliskih odnosa, a samim tim i mogućnost uopštavanja rezultata, preporučuje se da se vodi računa o sledećim metodološkim aspektima: Buduća istraživanja bi trebala obuhvatiti oba člana dijade, uz preporuku da se uključe mere dobijene ne samo samoprocenom, već i posmatranjem dijada bliskih osoba. Svaki od sociodemografskih i sredinskih faktora bi trebalo detaljnije razložiti. Na primer, varijabla *zaposlenje* bi trebala da obuhvati ne samo činjenicu da li je neko zaposlen ili ne, već i o kojoj vrsti zaposlenja se radi, u kakvim uslovima, koliko dugo traje i sl. S druge strane, varijabla koja se tiče potomstva bi mogla da uvrsti i podatke o tome koliko dete ima godina, kojeg je pola, reda rođenja i sl. Na isti način bi trebale da se ispituju i sve ostale varijable. Posebno je važno voditi računa o ujednačenosti uzorka, posebno po pitanju pola i uzrasta s obzirom na kvalitativne polne razlike

u percepciji bliskosti, ali i razvojnim specifičnostima ispitanika različitih uzrasta. Budućim istraživanjem bi se mogli obuhvatiti i drugi faktori, poput karakteristika šire socijalne mreže, društveno-kulturalnih specifičnosti, karakteristika ličnosti, relacija između bliskih odnosa pojedinačnog ispitanika, socijalno-ekonomskog statusa, ranijih iskustava u bliskim odnosima i brojnih drugih. Ništa manje značajnim smatramo ispitivanje medijatorskih uticaja unutar skupa ispitivanih faktora, čime bi se dobila složenija i realnija slika osetljivosti bliskosti. Navedene preporuke bi mogle voditi rezultatima koje smatramo, zajedno sa dobijenim rezultatima u ovom istraživanju, značajnim za stručnjake, pre svega u oblasti psihoterapije, a posebno bračne i porodične psihoterapije. Rezultati mogu biti značajni i prilikom kreiranja programa iz domena veština socijalnog funkcionisanja i adaptacije.

IZJAVA

Autorka je svojom izjavom potvrdila nepostojanje bilo kakvog sukoba interesa.

LITERATURA

- Baumeister, R.F., & Leary, M. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- Berndt, T.J. (1996). Exploring the effects of friendship quality on social development. In: W.M. Bukowski, A.F. Newcomb, & W.W. Hartup (Eds.), *The Company They Keep: Friendship in Childhood and Adolescence* (346–365). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Berscheid, E., & Reis, H. T. (1998). Attraction and close relationships. In: D.T. Gilbert, S.T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The Handbook of Social Psychology* (193–281). New York: McGraw-Hill.
- Blieszner, R., & Roberto, K.A. (2004). Friendship across the life span: Reciprocity in individual and relationship development. In: F.R. Lang, & K.L. Fingerman (Eds.), *Growing Together: Personal Relationships Across the Lifespan* (159–182). New York: Cambridge University Press.
- Brown, B.B., Werner, C.M., & Altman, I. (1996). Choicepoints for dialecticians: A dialectical/transactional perspective on close relationships. In: L. Baxter, & B. Montgomery (Eds.), *Dialectical Approaches to Studying Personal Relationships* (137–154). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cross, S.E., & Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, 122 (1), 5–37.
- Cunningham, M., & Thornton, A. (2006). Direct and indirect influences of parents' marital instability on children's attitudes toward cohabitation in young adulthood. *Demography*, 43, 659–672.
- Erel, O., & Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118, 108–132.
- Fingerman, K.L., Whiteman, S.D., & Dotterer, A.M. (2009). Mother-child relationships in adolescence and adulthood. In: H.T. Reis, & S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1121–1125). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, 21(6), 1016–1024.
- Gillespie, B.J., Lever, J., Frederick, D., & Royce, T. (2015). Close adult friendships, gender and the life cycle. *Journal of Social and Personal Relationships*, 32(6), 709–736.
- Impett, E.A., & Peplau, L.A. (2006). "His" and "Her" Relationships? A Review of the empirical evidence. In: A.L. Vangelisti, & D. Perlman (Eds.), *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (273–293). New York: Cambridge University Press.
- Kelley, H.H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J.H., Huston, T.L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L.A., & Peterson, D. (1983). Analyzing close relationships. In: H.H. Kelley, E. Berscheid, A. Christensen, J.H. Harvey, T.L. Huston, G.E. Levinger, E. McClintock, L.A. Peplau, & D. Peterson, (Eds.), *Close Relationships: Development and Change* (20–67). New York: Freeman.
- Kouros, C.D., Papp, L.M., Goeke-Morey, M.C., & Cummings, E.M. (2014). Spillover between marital quality and parent-child relationship quality: Parental depressive symptoms as moderators. *Journal of Family Psychology*, 28, 315–325.
- Lang, F.R., & Fingerman, K.L. (2004). *Personal Relationships Across the Life Span*. New York: Cambridge University Press.
- Neyer, F.J., & Lang, F.R. (2003). Blood is thicker than water: Kinship orientation across adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 310–321.
- Perlman, D., & Vangelisti, A. (2006). Personal relationships: An introduction. In: A. Vangelisti, & D. Perlman (Eds.), *Cambridge Handbook of Personal Relationships* (3–7). New York: Cambridge University Press.
- Pinquart, M., & Fabel, K. (2009). Social change demands, coping and intimate relationship development among German adolescents and adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 793–810.
- Settles, B.H., & Earland, T.V. (2009). Multi-generational households. In: H.T. Reis, & S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1132–1135). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Ström, S. (2003). Unemployment and families: A review of research. *Social Service Review*, 77, 399–430.
- Vangelisti, A.L., & Daly, J.A. (1997). Gender differences in standards for romantic relationships. *Personal Relationships*, 4(3), 203–219.
- Teachman, J.D. (2002). Stability across cohorts in divorce risk factors. *Demography*, 9(2), 331–351.
- Twenge, J.M., Campbell, W.K., & Foster, C.A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 574–583.
- Zill, N., Morrison, D.R., & Coiro, M.J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7, 91–103.

Zvonkovic, A.M., & Peters, C.L. (2009). Employment: Effects on relationships. In: H.T. Reis, & S. Sprecher (Eds.), *Encyclopedia of Human Relationships* (520–523). Thousand Oaks: Sage Publications.

Datum prijave: 30.07.2020.
Datum prihvatanja: 18.11.2020.

Kontakt

Nikolina Kuruzović, Fakultet za sport i turizam,
Radnička 30a, 21000 Novi Sad
E-mail: nikolina.kuruzovic@tims.edu.rs